

הגאון רבי יעקב ניימן זצ"ל

ראש ישיבת אור ישראל, בעל הדרכי מוסר

הערות בעניינים שונים*

א.

בענין כולל בשיעבוד

בספר כוכבי אור, מביא אגרות ממרן הגאון ר' שמחה זיסל זיו זצ"ל [-הסבא מקלם], וז"ל: ובהאי סוגיא בושתי וגם נכלמתי, כי לא ידעתי לתרץ מה דקשה לי טובא, לדעת הב"ח והט"ז (ביו"ד סימן רל"ד סעיף כ"ג) דנדר חל בכולל על שיעבוד, א"כ קשה לי מאי פריך בריש המדיר (כתובות ע, א): "וכיון דמשעבד לה היכי מצי מדיר לה", למה לא, הלוא מזונות קצובין לה, כמו במשרה אשתו ע"י שליח לעיל (כתובות סד, ב), ואף באוכלת עמו מה שאינה רגילה ורגיל - אינו מחויב לתת לה, וא"כ הרי חל בכולל, וגם בתשמיש יש עונה, ויותר אינו מחויב לה ומשועבד לה, ולמה אמרו הנאת תשמישי עליך כופה ומשמשתו בתש"מ דמשעבד לה, הרי חל בכולל יותר מעונה עם הכונה וכו', ובסוף הוא מסיק וע"כ בדלותי ומיעוטי ידיעתי לא הבנתי זאת, עכ"ל.

ואני מתפלא על תמיה זו, הלא יש מחלוקת במסכת שבועות כ"ד (ע"א) אם איסור הבא ע"י עצמו - אם אומרים כולל, ר' יוחנן סובר שאומרים כולל (שם, כג, ב) וריש לקיש סובר שכולל אומרים רק באיסור הבא מאליו, אבל באיסור הבא ע"י עצמו לא אומרים כולל. והגמרא מקשה אליבא דריש לקיש מה יעשה עם המשנה (כתובות, שם), הלוא המשנה צריכה להיות אליבא דכ"ע, ואיך יפרש ריש לקיש את המשנה. אבל זה שסובר כולל, גם בשיעבוד אומרים כולל.

ובזה היה מובן הרמב"ם (בהל' אישות פ"ב הלכה כ"ג) שמביא את המשנה המדיר את אשתו מליהנות [וכו'], ולא מביא [את ה]אוקימתא של הש"ס, ומביא הכס"מ את דברי הר"ן שכותב: "ודבריו תמוהים בעיני הרבה, דהא בגמרא אמרינן בהדיא דלא מצי מדיר לה - אלא באומר לה צאי מעשה ידיך במזונותיך, אבל סתמא לא אמרינן נעשה כמי שאומר לה, ומש"ה מסקינן לה דוקא באומר לה ובמספקת לדברים גדולים ובמגלגלת בהדיא לדברים קטנים, ומדבריו נראה, דאפילו כשאין מעשה ידיה מספיקין ולא איתגלגלא בהדיא חייל נדרא, וכל שמעשה ידיה מספיקין אפילו לא א"ל צאי וכו' מצי מדיר לה, ואילו בגמרא אמרינן דנהי דבאומר מהני, כי לא אמר משועבד לה ולא כל כמיניה למימר איני נותן מזונות וכו'".

אבל לפי דברינו ניחא, כי קושיית הגמרא הוא רק לריש לקיש, שסובר שבאיסור הבא ע"י עצמו לא מועיל כולל, אבל הרמב"ם (שבועות פ"ה ה"י) שפוסק כר' יוחנן שגם באיסור הבא ע"י

(*) חידו"ת אלו הרואים אור כעת, נמסרו ע"י הרב זצ"ל למערכת ספר הזכרון 'עדות ליוסף', לע"נ תלמידו בישיבת אור ישראל לצעירים - הבחור הקדוש יוסף דב ב"ר חיים ויסמן הי"ד. בהשתדלותו של אבינו מורנו הרב יצחק נתן ב"ר שמואל זאב לוי ז"ל, ומתפרסמים לראשונה בבמה זו של ירחון האוצר בתוספת הערות העורך, לע"נ הני תרי רעים האהובים. ת.נ.צ.ב.ה.

עצמו מועיל כולל, מסולקת קושית הגמרא ואין צורך באוקימתא, ולכן לא מביא הרמב"ם את אוקימתת הגמרא. ומזה הבינו הב"ח והט"ז, שגם בשעבוד מועיל כולל, מהא דהרמב"ם לא מביא את אוקימתת הגמרא.

ב.

בענין חצי שיעור באיסור כל יראה

בספר שאגת אריה סימן פ"א [כתב], אע"פ שבכל האיסורים הלכה כר' יוחנן (יומא עה, א) שחצי שיעור אסור מן התורה, אבל בכל יראה כולם יודו שאין איסור בחצי שיעור לעבור בכל יראה. וז"ל: "ונראה לי ליתן טעם לדבר, דמ"ש לענין כל יראה דליכא איסורא כלל בפחות מכשיעור, משא"כ בכל האיסורים, משום דאמרין התם, דהא דחצי שיעור אסור מה"ת היא משום דחזי לאיצטרופי - איסורא קאכיל, וה"ט לא שייך אלא באיסורי אכילה, דקיי"ל (פסחים מד, א ועוד) אם אוכל כזית בכדי שיעור אכילת פרס מצטרף וחייב עליו, הרי שאם אכל עכשיו כל שהוא, כשיחזור ויאכל בכדי אכילת פרס עד שישלים עמו לשיעור כזית נמצא האי כל שהוא שאכל כבר, באיסורא אכל למפרע, דהא איהו מצטרף ומשלים לשיעור אכילה, אבל גבי כל יראה דאפי' אם ישלים לבתר זמן לשיעור כזית אינו עובר אלא על מכאן ולהבא, כ"ז ששהה אצלו פחות מכזית ליכא איסורא כלל למפרע, אפי' לבתר שהשלימו לכזית אינו עובר על שהיות פחות מכשיעור כלל דלשעבר אלא על להבא, משעה שהשלים לכשיעור, וכיון דא"א לעולם שיבא לידי איסור על שהייה זו של פחות מכשיעור לענין כל יראה למפרע, לית לן בה".

ומביא ראיה לזה מרפ"ק דביצה (ב, א): "... דתנן, ב"ש אומרים שאור בכזית וחמץ בכזית, וב"ה אומרים זה וזה בכזית, ואמרין דלענין אכילה כ"ע לא פליגי דזה וזה בכזית, כי פליגי לענין ביעור, מאי נפקא מינה בהאי פלוגתא דכמה השיעור דשאר לענין ביעור, כיון דלעולם אפילו בשיעורא רבא אין לוקין עליו משום דניתק לעשה, ולענין איסורא אפילו פחות אסור מן התורה, אלא בהכרח ש"מ דבפחות מכשיעור אפילו איסורא גרידא ליכא, והשתא נפקא מינא טובא בהאי שיעורא"¹, עכ"ל.

1. בעיקר ראית השאג"א מפלוגתת ב"ש וב"ה לגבי שאור, עמד נמי הפנ"י [פסחים ז, ב], ויישב בנוסח זה: "מיהו בהא מצינא למימר, דחצי שיעור אסור לא שייך אלא באיסור אכילה, דנהי דהנאת מעיו ליכא, הנאת גרונו מיהא איכא, משא"כ לענין כל יראה י"ל דכל שהוא פחות מכשיעור לא חשיב כלל, והוי כמו פירורין דממילא בטלי ולא עשאן הכתוב כאלו הן ברשותו". ומבואר בדברי הפנ"י דאין ח"ש באיסור כל יראה. וראה עוד בשו"ת פני יהושע [או"ח סי' טו].

אך המצפה איתן [ביצה ב, א] והתורת חסד [נה, א] יישבו קושיא זו באופן אחר, עיי"ש.

וראה עוד בפמ"ג [פתיחה כוללת, חלק א'. ובספרו תיבת גמא (פרשת נשא, אות ד')]: "ומצינו מן התורה סייג כמ"ש ביבין שמועה להרשב"ץ במאמר חמץ, שזה שהזהירה התורה כל יראה חמץ סייג שלא יאכל הואיל ולא בדיל מיניה כוליה שתא, ולפ"ז חצי שיעור כל יראה אפשר סייג לסייג א"צ". ובצל"ח [פסחים כט, ב] נקט דאף לתוס' יש איסור חצי שיעור בלאו דחמץ. וראה עוד בדברי החכם צבי [סי' פו, הביאו המקור חיים לנתיבות תמב, ז] דנקט נמי דאין כל יראה בחצי שיעור, דח"ש אינו אלא באיסורי אכילה. אמנם כתב שישנו איסור מדרבנן בח"ש בכל יראה. וכ"כ הדגול מרבבה [תמב, ז], וראה עוד באבן האזל [פ"א מחמץ ה"ז]. והפר"ח [תסז ד"ה נשאלתי] כתב שיש חיוב לבער

ולא זכיתי להבין דבריו, אני מתפלא על הגאון הנ"ל שנעלם ממנו תוספות במסכת שבועות (דף כב, ב ד"ה אהתירא. ודף כג, ב ד"ה דמוקי) שכתבו שם, אפילו לר' יוחנן שחצי שיעור אסור מן התורה, חל שבועה על חצי שיעור, שלא נקרא מושבע ועומד מהר סיני. [על עשה לא חייל שבועה, שנקרא מושבע ועומד מהר סיני (גדרים ח, א)]. רואים שאפילו למ"ד שסובר שחצי שיעור אסור מן התורה, האיסור יותר קל משיעור שלם, ואפילו על שיעור שלם לא נותנים מלקות, א"כ יש הבדל. ועוד יש הבדל, אם זה שיעור שלם שלכן לא יחול שבועה עליו, ואם חצי שיעור יחול עליו שבועה, וצע"ג.

ג.

הערה בענין שכר מצדיקי הרבים

מרן הגאון ר' יצחק בלזר זצ"ל כותב בספרו כוכבי אור (ע' סו) מה שאמר הכתוב (דניאל יב, ג) "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד", אשר לכאורה אינו מובן מהו הלשון לעולם ועד, אם לומר שהשכר הוא נצחי, הלוא שכר כל המצוות הוא נצחי². אכן הוא הדבר, כי עם שכר של כל המצוות אין האדם בטוח בהם כי ישאר לו לעולם ועד, היינו כי יהיה שמור לו השכר לעוה"ב, כי אולי יקבל שכרם בעוה"ז בהבלי טובות זמניות, אכן לא כן הוא השכר של מצדיקי הרבים - בהכרח יהיה שמור לו לעוה"ב, אשר שם הוא לעולם ועד³, כי כשם שחלול השם אין כח ביסורי עוה"ז למרק מעון כנ"ל, כמו כן המצוה הזו של מצדיקי הרבים שהוא קידוש השם, אין כח בטובות העוה"ז לנכות את השכר, ובהכרח יהיה שמור בעדו השכר לעוה"ב, וזהו ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד", עכ"ל.

ואני לא זכיתי להבין את דבריו, הלא בהתחלת המאמר הוא מבאר מדוע אברהם אבינו פחד ואמר ירדתי לכבשן האש ונצלתי, תאמר שנתקבלה שכרי בעוה"ז ואין לי כלום לעוה"ב (ראה ב"ר מה, ד'). וכן הוא מביא סנהדרין ק"א (ע"א) כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו, התחילו הן בוכין ור' עקיבא משחק, אמרו לו למה אתה משחק, אמר להן לכך אני משחק, כיון שאני רואה

חצי שיעור חמץ, ונסתפק אם איסורו מה"ת או מדרבנן.

2. יש לציין את דברי החרדים בהקדמתו, בשכר מצדיקי הרבים: "... וזכות הרבים תלוי בו ולשכרו אין קצבה, כמבואר בזה, ויאמרו עליו והמשכילים יזהירו כוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, ויזכה לבן צדיק ומצדיקי הרבים, כדאמרי (בב"ר) [ילקו"ש שמואל א', רמז עז] על אלקנה לפי שהיה משתדל שיעלו ישראל לרגל, אמר לו הקדוש ברוך הוא, אלקנה, אתה הכרעת את ישראל לכף זכות וחנכת אותם במצות, וזכו רבים על ידיך, אני אוציא בן ממך שיכריע את ישראל לכף זכות, ויחנך אותם במצות, הא למדת שכר אלקנה - שמואל".

3 א.ה. יש לבאר על פי דברי הכוכבי אור, את מאמר התנא באבות [ב, טז]: "ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך, ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא". ובפשוטו תמוה, מהו הדגש שמתן שכרם של 'צדיקים' לעתיד, והלא הגמול מעותד לעוה"ב דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא. אלא דמבואר ד'הצדיקים' מצדיקי הרבים זוכים ששכרם ישולם בעוה"ב. ולא כרשעים שמשלמים את שכרם על פניהם בעוה"ז.

4. וז"ל המדרש: "ורבנן אמרי, חדא לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר, ירדתי לכבשן האש ונצלתי, ירדתי למלחמת המלכים ונצלתי, תאמר שנתקבלתי שכרי בעולם הזה ואין לי כלום לעתיד לבא, אמר הקדוש ברוך הוא אל תירא אנכי מגן לך וכל מה שעשיתי עמך בעולם הזה חנם עשיתי עמך, אבל שכרך מתוקן לעתיד לבא".

האוצר ♦ גיליון ל"ו

רבי שאין יינו מחמיץ, ואין פשתנו לוקה אמרתי שמא ח"ו קיבל רבי עולמו, ועכשיו שאני רואה רבי בצער - אני שמח. על זה מדבר הגאון הנ"ל, איך שצריכים לפחד אולי קיבל האדם את שכרו בעוה"ז. ואינני מבין, הלוא אברהם אבינו עשה קידוש שם שמים גדול⁵, ור' אליעזר הגדול היתה לו ישיבה גדולה שאחד מתלמידיו היה ר"ע, א"כ היה ממצידיקי הרבים⁶, א"כ מה היה לפחד שמא קבלו שכרם בעוה"ז⁷, וצ"ע⁸.

5. במעלת אברהם אבינו שזיכה את הרבים, ראה בגמ' סוטה [י, א-ב] דמבואר שהקריא אברהם את שמו של הקב"ה בפי כל עובר ושב. וראה ברמב"ם [פ"א מע"ז ה"ג]: "כיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים". וראה בגמ' יומא [כח, ב] דאברהם אבינו זקן ויושב בישיבה. וראה עוד ברש"י [בראשית כד, ז] דאברהם הקרא את שמו של הקב"ה בעולם. וראה עוד במדרש [בראשית רבה יב, ט].

6. א.ה. ראה במשנה באבות [ה, יט]: "תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין בעולם הבא, שנאמר (משלי ח') להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא". ולדברי רבינו נחא היטב, דהגם שאוכלין בעוה"ז, מכל מקום היות שהם הולכים בדרכו של אברהם אבינו ומזכין את הרבים, אין בכח אכילתם בעוה"ז לנכות את שכרם לעתיד לבא.

7. בנותן טעם להביא את דברי חובות הלבבות [שער הביטחון פ"ד], המחדש דמעשי האדם מצד עצמם אינם מחייבים את גמול העולם הבא, והזכות לחיי עד היא מב' אפשרויות: א' זיכוי הרבים. ב' נדבה וחסד מהבורא יתברך, וז"ל החוה"ל: "ומהם, שגמול העולם הבא אין אדם ראוי לו במעשהו הטוב בלבד, אך יהיה ראוי מן האלהים בשני דברים אחר המעשה הטוב: האחד שיורה בני האדם עבודת הבורא יתעלה וינהיגם לעשות הטוב, כמ"ש: ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, ואמר: ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב. וכאשר יתקבץ למשתדל גמול הצדקתו אל גמול צדקתו וגמול אמונת לבו וסבלו, יהיה ראוי לגמול העולם הבא אצל הבורא. והשני חסד מאלהים ונדבה וטובה וכו'".

וראה עוד בחובות הלבבות [עבודת ה' פ"ו]: "וראוי לך, אחי, לדעת, כי זכיות המאמין, אפילו אם יהיה מגיע אל התכלית הרחוקה בתקון נפשו לאלהים ית', ואלו היה קרוב לנביאים במדותם הטובות ומנהגיהם המשובחים והשתדלותם בעבודת הבורא ואהבתם הזכה בו, אינם כזכיות מי שמורה בני אדם אל הדרך הטובה ומישר הרשעים אל עבודת הבורא, שזכיותו נכפלות בעבור זכיותם בכל הימים ובכל הזמנים".

8. יתכן ליישב קושיית רבינו בב' אופנים, ובהקדם יש להקשות עוד, הנה מצינו בגמ' ערכין [טז, ב] כל שעברו עליו מ' יום בלא יסורים קיבל עולמו, עיי"ש. ולא חילקו בין מזכי הרבים לשאינם [ויש לדחוק]. אמנם נראה בזה: א. על פי מה שכתב האוה"ח [בראשית ו, ו] "וכן כל צדיק וצדיק כשרואה עצמו עברו עליו ל' יום בשלוה מפחד על עצמו שאינו מרוצה לעולם העליון, והטעם הוא כי כן גזר ה' שלא יתנהג במדת רחמים גמורה בעולם הזה ואפילו עם הצדיקים וכו'". אם כן יתכן שזיכה האדם לשכר עוה"ב, ומכל מקום אינו מרוצה לעולם העליון. וברבינו יונה [א מב] כתב "ותאות הצדיקים מן ההצלחות להפק רצון מהשם ושיחפוץ בהם". ב. עוד ניתן ליישב, שהגם ששכר זיכוי הרבים אינו נאכל בעוה"ז, מכל מקום שכר שאר המצוות שאינן קידוש ה' לרבים, אותו חשש ר"ע שאיבד רבו רבי אליעזר. [ובנוגע לאברהם אבינו, י"ל א' דחשש שמא לא השלים כיאות את תפקידו בזיכוי הרבים. ב' דשאני ניסים של מות לחיים, דאין זה גדר של שכר אלא בריאה חדשה, ויל"ע].